

HUMANITAAR PEAKS OMA OBJEKTI KUMMASTAMA

Vestlus Märt Väljatagaga

30. märtsil saab 50-aastaseks Märt Väljataga – kirjandusteadlane, tõlkija, kriitik, ajakirja *Vikerkaar* peatoimetaja ja Eesti Humanitaarinstituudi õppejõud. Mõned küsimused küsis temalt Johanna Ross.

Kui hakata peale amusemast ajast, siis õpinguid alustasid sa tegelikult keeleteaduse vallas, kirjanduse peale oled üle läinud hiljem ja tasapisi. Kas 1980. aastate alguses oli see veel ideoloogilistel kaalutlustel tehtud valik? Või mida üldse arvata nõukogude kirjandusteadusest tänase pilguga?

Keeleteadus tundus millegi reaalsema ja kontrollitavana. Tollal kestis veel pulbitsemine Üliõpilaste Teaduslikus Ühingus, käisid vaidlused kognitiivse keeleteaduse ümber, Haldur Õimu ja Jüri Alliku debatt, mille tuuma ma küll ei tabanud, aga mis tundus põnev. Rakenduslingvistika, psühholingvistika, arvutuslingvistika, masintõlkimine, keelefilosoofia – kõik need olid põnevad sildid. Keeleteaduse loengutel oli tarvis ka mõelda. Fonoloogia asendas skolasitikat, teoreetiline süntaks analüütilist filosoofiat. Kirjandus tundus rohkem nagu „jutustav aine”, kus vaja palju lugeda ja fakte meelde jätta. Kirjandusteooriaga hakkasin päriselt tegelema alles siis, kui 2005. aastal tuli üsna juhuslikult pähe mõte kandideerida muu töö kõrvalt lektorikohale. Töökoht on sundinud asja endale selgeks tegema. Huvi kirjandusteooria vastu tundsin muidugi ka 80-ndatel, aga mind huvitaval kujul seda vist ei õpetatud.

Nõukogudeaegsele kirjandusteadusele hinnangu andmiseks peaks tegema põhjalikuma inventuuri. Kas viimase veerandsajandi saavutused on suuremad kui sellele eelnenud veerandsajandil? Ühelt poolt Nigol Andreseni, Maie

Kalda ja Mart Mägra esseed, Sergei Isakovi ja Rein Kruusi kirjandusloolised käsitlused, Aarne Vinkli ja Endel Nirgi monograafiad, suur hulk muid käsitlusi XIX sajandi kohta. Uuem aeg on toonud palju uusi uurimusi vanema kirjakeele kohta, aga ka baltisaksa värgist, K. J. Petersonist ja Faehlmannist, Noor-Eesti uurimise vallas on palju ära tehtud. Arvatavasti jääks bilanss enam-vähem viiki. Varasem toodang kaaluks ehk uuema napilt üles, kui Jaan Unduski uurimused vaekausilt kõrvaldada.

Aegade vahetudes, 80-ndate lõpul tabas me kirjandusteadlasi rongi pealt mahajäämise tunne – et Läänes tegeldakse filosoofiliselt sügava ja ühiskondlikult relevantse Teooriaga, mis on kogu humanitaaria ja kultuuri kese; meil aga käib empiiriliste lugude jutustamine („positivism”). Täna on ilmne, et too 80-ndate postmodernistliku Teooria vaimustus oli üks piinlikuvõitu kultuuri-looline episood.

Kuivõrd ikkagi on ilmne, et postmodernistliku Teooria vaimustus jääb 80-ndatesse ja on juba läbi põetud? Sa ise ütled veel 2007. aastal, et „akadeemiline surve kaldub teoreetilise üleinvesteerimise poole”¹ – kas see pole siis seesama postmodernistlik Teooria?

Mõtlen selle vaimustusperioodi all aega USA-s ja Euroopas, mil kirjandusteooria asus kultuuri ja humanitaaria avangardis. Sellelt eeldati tähtsust laiemal kultuuri jaoks, poliitilist relevantust, ning kirjandusteoreetikute ideed levisid muudesse teadustesse. Veetsin 1989.–1990. õppeaasta Ameerikas. See oli nn kultuurisõdade kõrgaja lõpp:

¹ M. Väljataga, *Impeerium, deemon ja poeetika*. Kirjandusteooria kolmest mõistest. – Keel ja Kirjandus 2007, nr 9, lk 704.

poststrukturealism, postmodernism, dekonstruktsioon, uushistorism, kriitiline teooria, semiootika, kultuuri relativism, sotsiaalne konstruktivism, kultuurimaterialism – mis on sellest järele jäänud? Osalt on toimunud tagasimineku traditsioonilisemate ajaloolis-filoloogilis-formalistlike või didaktilis-sotsioloogiliste lähenemisviiside juurde, osalt on kirjandusteooria läinud kaasa darvinismimooaga. Aga peamine on see, et kirjandusteooria ise on nii kultuuris üldiselt kui ka akadeemilise maailma sees jäänud tagaplaanile. Kunagise elevuse jääknähud, kui neid leidub, on rohkem kirjandusteooria siseasi. Niisugune on minu mulje (inglisekeelse) maailma arenguid jälgides. Jah, „teooriasse üleinvesteering” või lihtsalt žargooniga žongleerimine pole kadunud, aga 80-ndate postmodernistlikud ideed ei ole vist enam nii innustavad.

Võib-olla sellepärast paistabki sinu huvide seast viimasel ajal välja kirjandusest justkui kaugel ala, majandus. Hiljuti oled koguni koostanud ja eessõnastanud majandusteoorilike artiklite kogumiku.² Kas need kaks distsipliini on pigem üksteist täiendavad vastandid või on neis midagi ühist? Või on hoopiski hädisel humanitaaril tõsiseltvõetavuse saavutamiseks paratamatult vaja teada ja arvata midagi ka ühiskondlikest asjadest?

Tagantjärele meenub, et üks mu säravamaid ülikoolilektoreid oli hiljem kurikuulsaks saanud Avo Viio. Ta suutis peletavat „punast” ainet „Kapitalismimaade poliitökonoomia” esitada väga kaasakiskuvalt. Seegi oli üks väheseid kursusi, kus sai kaasamõtlemisvõimet proovile panna. Viimasel ajal seoses

² Võlg, kriis ja kuldajastu. Poliitökonoomia tagasitulek. Valik majandusalaseid artikleid Vikerkaarist 2008–2014. Koost M. Väljataga. Tlk I. Koff, T. Pakk, M. Väljataga. Tallinn: Vikerkaar, Kultuurileht, 2014.

kriisiga olen lihtsalt püüdnud majandusest aru saada ja kultuuriajakirjandustöötajana seda arusaamist kogumiku koostamise teel jagada. Tõlkekogumiku üks eesmärke on näidata, et majanduseksperit ei tarvitse tingimata olla pintsaklipslasest asotsiaal ja majandusteoorilased ei ole kõik paduparempoolsed. Nii nagu öeldakse, et hulgateooria on täppisteoloogia, nii võib öelda, et majandusteooria on täppiseksistentsialism. Aga pädevust majanduse alal on mul küll sama vähe kui keskmisel poliitikul või ajakirjanikul. Kui mingist kirjanduse ja majanduse uurimise ühisosast rääkida, siis arvan, et inimene, kes valdab elementaarseid statistilisi meetodeid – mida mina kahjuks ei valda –, võiks saavutada huvitavaid tulemusi mõlemas.

Ühiskondlikest asjadest olen ma ikka kippunud midagi arvama, aga vaevalt on see mu tõsiseltvõetavusele kasuks tulnud. 2007. aasta Pronksiööst peale ei kannataks mu arvamused ka enam trükkimust.

Sinu kontol on artikleid selliste petlikult lihtsate pealkirjadega nagu „Miks uurida kirjandust?”³, „Mis on klassik?”⁴, „Mis on luule?”⁵. Siit aimub mingit heas mõttes rahvahariduslikkust – kas pead üheks oma eesmärgiks kirjandusteooria inimlikult mõistetavana hoidmist, teoreetiliste ehiste taltsutamist? Kas sellist lähenemist soosib muuhulgas loengupidaja amet?

Võib-olla on nende artiklite näol tegu sooviga need küsimused endale selgeks teha. Ka võib seal näha äpardunud filosoofi ponnistusi. Käisin kunagi filosoofiamagistrantuuris. Tahtsin kirjutada

³ M. Väljataga, Miks uurida kirjandust? – Vikerkaar 2005, nr 6, lk 58–68.

⁴ M. Väljataga, Mis on klassik? – Vikerkaar 2008, nr 12, lk 36–42.

⁵ M. Väljataga, Mis on luule? – Keel ja Kirjandus 2013, nr 3, lk 153–170; nr 4, lk 253–268.

uurimust transtsendentaalsetest argumentidest – spetsiifilisest argumenti-
liigist, milles tõestatakse millegi proble-
maatilise olemasolu, näidates, et see on
millegi enesestmõistetava võimalikkuse
tingimus (näiteks et ajalis-ruumilised
objektid on olemas, sest muidu poleks
võimalik keel või mõtlemine, või et
kõlblusnormid on reaalsed, sest muidu
poleks kommunikatsioon võimalik). Sel
teemal oli tollal kirjutatud ligi sada aka-
deemilist artiklit, nüüdseks on arv mit-
mekordistunud. Lõpuks saabus tunne,
et suudan heal juhul anda ülevaate seni-
kirjutatust, aga ei oska selles asjas esi-
tada mingit uut ja huvitavat seisukohta
ja võib-olla ongi juba kõik positsioonid
sel teemal ammendatud. Veendusin, et
filosoofias on ilma erilise intelligentsita
raske midagi kasulikku ära teha. Kir-
janduse või ajaloo uurijal ei pea olema
säärast toorest looduslikku andekust
nagu matemaatikul või filosoofil. Siit
üks kirjandusteadusega tegelemise põh-
jusi. Selle ambitsioonid pole nii univer-
saalsed. Aga ka kirjanduse uurija peaks
oma mõistete ja sihtide üle reflekteeri-
ma, mitte eeldama, et need asjad on juba
otsustatud Moskvast, Pariisis või Yale'is.
Loengute pidamisel tuleb kindlasti ka-
suks, kui liiga paljut ei peeta enesest-
mõistetavaks, vaid üritatakse asju vaa-
data lapse silmadega.

Vene formalismi antoloogiaga⁶ pusi-
des sain lõpuks pihta Viktor Šklovski
kummastuse-mõiste geniaalsusele – ta
haaras ühte väljendisse nii palju mood-
sa kultuuri keskseid printsiipe (uudsu-
senõue, autoriteetides kahtlemine, asja-
de eneste juurde minek, eelarvamusva-
badus jne). Ka humanitaar peaks oma
objekti esmalt natuke kummastama,
mitte pidama seda enesestmõistetavaks
ja matma seda võõraste mõistete alla.
Välja võib küll kukkuda nii, et artikkel

---

⁶ Kirjandus kui selline. Valik vene vormi-
koolkonna tekste. Koost ja toim M. Väljataga.
Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2014.

saab alguse lapsesuisest kummastavast
küsimisest, aga suubub lõpuks ikkagi
skolastikasse (nagu essee „Mis on luu-
le?“). Ning tervest mõistusest liiga kau-
gele hälbimine on ehk halvemgi kui eba-
piisav kummastus.

Soovitus, et „kirjanduse uurija peaks oma mõistete ja sihtide üle reflekteeri- ma“, lausa nõuab pärimist, et mis lugupeetud juubilar ise seesuguse refleksiooni tulemuseks on saanud. Mis on või peaks olema kirjandus- uurija siht?

Ega ühte sihti polegi. „Miks uurida
kirjandust?“ oli etteantud teema ühel
1998. aasta konverentsil, kui ma veel
akadeemiliselt seotud polnud, ja seda es-
seed kandis populistlik paatos. Võrdlesin
kirjanduskäsitleja ja reisijuhhi koostaja
tööd – kriitika sihid olgu samasugused
nagu eklektilises reisijuhhis, mis tutvus-
tab kirjanduslikke huviväärsusi, räägib
külalastatavate paikade ajaloost, hoiatab
ohtude eest jne. Reisijuhhte tasub mõ-
nikord lugeda ka siis, kui reisimissoov
puudub. Nii on ka kirjandustõlgendus-
tel mõningane kirjandusest sõltumatu
väärus, aga üsna piiratud.

Niisiis esmajoones tasub kirjandus-
teadust teha kirjanduse pärast. Ja seda
põhjusel, et kirjandusel on viimasel
paarisajal aastal, kui mitte kauem, ol-
nud ühiskonnas kõrge prestiiž. Tõenäo-
liselt suurem hulk inimesi veedab suure-
ma osa ajast küll tube koristades, nõusid
ja pesu pestes kui kirjandust lugedes.
Aga viimati mainitud tegevustel sellist
kultuurilist prestiiži ei ole ning seetõttu
pole meil (veel) toakoristusesteetikat,
nõudepesupoetikat ega pesupesemis-
hermeneutikat.

Kirjandust tasub uurida ka muudel
põhjustel kui kirjanduse enda ja selle
lugeja pärast. Näiteks kas või ajaloo-
teaduse, mentaliteediloo haruna – kui
käsitleda kirjandust ühe ajalooallikana.
Sinu uurimisteemaks on vist „Nõuko-
gude eesti naisromaani eetiline mõõde“

– seda asja tasub uurida just nimelt eeldusel, et tollase romaani eetiline mõõde ütleb meile midagi ka tollase inimese või ühiskonna eetilise mõõtme kohta. Ja siis on veel kirjanduse sisemine formalistlik ajalugu jms.

Sinu enese kirjandusteaduslikud käsitlused tunduvad olema oma laiahaardelisuses sünteetilised, mõõdukad, igale leerile pisut õigust andvad. Kas on ka mõni niisugune seisukoht või lähenemisenurk, mille eest sa oled suisa vihaselt võidelnud või valmis seda tegema?

„Sünteetiline” on vist viisakam sõna „referatiivse” kohta. Sest mul huvitavaid positiivseid seisukohti suurt polegi. Aga refereerides ma katsun olla vähemalt kriitiline ja hinnata, kas refereeritaval on õigus või mitte. Hindan vormipoeetika ja kirjandusloo tundmist ja interpreteerimiskunsti. Esimest kaht saab õppida, kolmandat mitte eriti. Seevastu on mul päris palju negatiivseid seisukohti: põhiliikide kolmikjaotus on kõigest üks konventsioon; realism (*mimesis*) kirjanduses ei ole pelk konventsioon; voolulooline lahterdamine (millisesse ismi üks või teine kirjanik kuulub) on suhteliselt viljatu; fiktsionaalsed tekstid erinevad mittefiktsionaalsetest enamasti ka vormilt; autor pole kunagi olnud surnud; on olemas väga palju asju väljaspool teksti; elu ei ole tekst ega narratiiv; teadmine ja võim on eri asjad jne.

Oleksin ehk vihaselt võidelnud eesti filoloogia kui ülikoolieriala säilimise eest, aga ajaks, kui ma taas akadeemilisse maailma jõudsin, oli võitlus lõppenud. Tartu Ülikoolis nüüd enam sellist eriala pole. Asi vist lihtsalt „kujunes” nõnda, et keeleteaduse ja kirjandusteaduse lahutus tundus mõlemale poolele parim lahendus, mõlemad käisid teineteisele närvidele. Tagajärg on see, et kirjanduse uurijail on raske omandada vajalikku rangust ja distsipliini, mille annaks keeleteadus, ja keeleteadlastel

kultuuriloolist silmaringi, mille võiks anda tutvumine kirjandusega.

Panen teatavaid lootusi digitaalhumanitaaria peale. Kui arvestatav hulk eesti kirjandustekste peaks saama digitaalselt analüüsitavaks, võib see tuua läbimurde kirjandusloo uurimisse. Sestap peaksid humanitaarid õppima statistilisi meetodeid. Praegu on statistiliselt käsitletavate digitekstide korpus veel väikene. Statistilisest läbitöötamisest huvitavate järelduste saamine nõuab muidugi väga teraseid probleemipüstitusi. Ja mõistagi ei tohiks see meetod tagaplaanile lükata traditsioonilisi lähenemisviise, arhiivitööd ja tõlgendamist.

Niisiis sa usud kirjanduse „mõõtmise ja kaalumisse”? Seda on ju palju naeruvääristatud, meenub näiteks stseen David Lodge’i romaanist „Väike maailm”, kus uude komputatsioonitehnika abil selgitatakse välja, et kirjanik Ronald Frobisheri lemmiksõna on „rasv” (*grease*), ning see avastus rusub kirjanikku niivõrd, et ta ei suudagi enam midagi kirjutada.

Mulle meenub jälle, kuidas vist Elin Toona on kusagil kirjeldanud oma noorusaegset masendust selle pärast, et kogu eesti kirjanduse jututeemad keerlevad „peki ja kasuka” ümber.

Kirjanduskäsitluste üks püsiprobleem on see, et väiteid esitatakse lambist. Mõni lamp on säravam, teine tuhim. Aga suured üldistused põhinevad enamasti käsitleja informeeritud muljel ja väga väikesel sektoril kogu kirjasõnast. Üldistusi ei üritatagi kvantitatiivselt põhjendada. Mõnel puhul seda ei saakski teha, aga sageli postuleeritakse mitmesuguseid tendentse ja suundumusi, ilma et neil faktilist alust oleks.

Kui nüüd näiteks läbi kammida kogu eesti jutukirjanduse kaheksa-aastane korpus ja uurida muutusi sõnade „rasv” ja „lust” kasutussageduse vahekorras, siis võiks ju midagi huvitavat välja tulla ka mentaliteedi muutuste kohta.

Hiljuti kirjutasid keskkooliõpiku,⁷ kuhu on mingil kujul jõudnud ka eelnimetatud programmilised seisukohad. Näiteks sedasama põhiliikide kolmikjaotust mainitakse seal üksnes põgusalt (mis kursuse „Kirjanduse põhiliigid ja žanrid” õpetamisel tundub üsna julge samm). Hoopis põhjalikumalt selgitab õpik ilukirjanduse jagunemist värsstekstideks, väljamõeldisteks ja hästi kirjutatud faktiproosaks – kas selliseid vähem ilusaid ja sümmeetrilisi konstruktsioone ei ole liiga keeruline vahetunnis enne kontrolltööd pähe õppida? **On need keskkoolis kohased?**

Töenäoliselt jääb see õpik üheks viimaseks eestikeelseks kirjandusteooria keskkooliõpikuks. Kujutan ette, et peagi jääb kooliprogrammi heal juhul viisikuuks õppeainet: keele- ja kirjutusõpetus; võõrkeeled; kultuuri ja poliitika ajalugu; matemaatika; loodusteadus; võib-olla ka mingi hakkamasaamisõpetus (seks, õigus, ühiskond, ettevõtlus). Kirjandusteooria muutub väikeseks osaks kirjutamise ja ajaloo kursusest.

Põhiliikide kolmikjaotuse dekonstruktsioon on Irene Behrensi, Gérard Genette'i jt idee. See, et kirjandusel on kolm „põhiliiki”, on ajalooline juhus, mitte loomulik paratamatus – umbes samamoodi nagu see, et suuri inimahve on kolm liiki: gorillad, orangutanid ja šimpansid. Pole põhjust väita, et see kolmikjaotus ammendaks loogiliselt inimahvluse olemuse (pealegi jäävad bonobod siit välja).

Kindlasti ei saa nüüd keegi hindeks kahte, kui jaotab edaspidigi ilukirjanduse eepikaks, draamatikaks ja lüürikaks. Pealegi on tänapäeva kooli reaalsus selline, et kirjandusteooria hinded ei tohiks mõjutada kellegi elusaatust.

⁷ M. Vä l j a t a g a, Kirjandus ja selle liigid. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Maurus, 2014.

Tihe suhe on sul tõlkimisega, oled eestindanud tekste väga erinevates žanrides luulest analüütilise filosoofiani. Küllap võib järeldada, et hindad tõlketegevust eesti kultuuri jaoks väga oluliseks. Ent kuidas paistab sellisest perspektiivist kodumaine mõte ise? Kas meil siin leidub midagi iseloomulikku, kas ilma tõlgitud hiiglaste õlgadeta on üldse kusa-gil seista?

Tulisemad vaidlused selle üle, mis on „eesti filosoofia”, jäid vist aastatuhande algusse, aga veel hiljuti käis Loomingus mõttevahetus „eksistentsiaalse Eesti” üle. Ikka ja jälle otsitakse Eesti *Sonderweg*’i, niihästi kroonulikul kui ka nonkonformistlikul kujul, küll metsast, küll folkloorist, küll keelest, küll mentaliteedist, küll ajaloost. Kavalamad tegelased on oma spekulatsioonide fiktiivsusest teadlikud ja keeravad need mitmemõtteliselt naljaks. Sihuke postkolonialistlik mimikri ja ambivalents. Teised usuvad siiralt meie muinaskultuuri. Tulemus on peaaegu alati piinlik. Uku Masingu kultuse ohvrid ei jõua üles lugedagi. „Kodumaine mõte” ei tarvitse ju tingimata olla oksüümoron, aga tõeline mõte peaks ikka taotlema kodumaatust, st objektiivsust, erapooletust, igaviku perspektiivi. Seevastu tõlkimine – erinevalt mõtlemisest – pole tõesti midagi muud kui üks kodumaine projekt.

Niisiis Uku Masingut pead sa pigem ohuks kui võimaluseks ja muistsest pärimusest Eesti identiteedi otsimise suhtud skeptiliselt. Nostalgikut sinus ei ole?

On ikka. Eks minagi ihalda stabiilsust ega taha ümber õppida ja muutuda, ning igatsen maailma, mis ühendaks XIX sajandi kultuuri (k.a filoloogia), Teise maailmasõja järgse lääne heaoluühiskonna ja tänapäeva tehnika. Paraku esimene ja viimane hästi kokku ei passi.

Kas kõigi su suuremate ja väiksemate ettevõtmiste kõrval (sonetimasina leiutamine, Vikerkaare toimetamine, „Avatud Eesti Raamatu” sarja vedamine) on ka mõni seni teostumata projekt, mis eriti hinge peal on?

Sonetimasina leiutas küll Raymond Queneau, mina andsin sellele omaloomingulise rakenduse; eelnimetatud sarja ma praegu – võib-olla ajutiselt – ei vea, sest tekkis tahtmine veel ise mõned raamatud tõlkida. Tahaks ka välja anda oma tõlgitud inglise luule antoloogia, kirjutada Keelele ja Kirjandusele mõned artiklid ning vormistada kirjandusalaseid mõtteid raamatuks. Kõige selle teostumise osas olen optimistlik. Märksa raskem projekt oleks saada sõltumatute vahenditega inimeseks. Ja sealt edasi ei oskagi mõelda – kas hakata siis lihtsalt laisklema või teha edasi samu asju, ainult vabamana, või midagi hoopis kolmandat.

Kui toimetaja otsib kirjandusteaduslikule artiklile retsensenti, võib ta sinu paigutada erandlikku lahtrisse: inimene, kellel ei ole doktorikraadi, aga kes sellest hoolimata suudab pädevalt hinnata artikleid väga laias valikus teemadel. Kas kraadi puudumine on teadlik gerilja-akt?

Eelretsenseerimiseks vajaliku jul tumuse annab pigem Vikerkaare kogemus kui akadeemiline taust. Toimetaja peab ju lugema huvilise ignorandi silmadega (jälle seesama kummastus) ning osutama autorile, kus tema mõttekäik või probleemipüstitus, mõisted ja määratlused on arusaadavad ainult pühendatutele või autorile endale või eikellelegi. Kraadi puudumine pole sugugi vastupanuakt, vaid laiskus ja kesken dumisvõimetus. Šklovski mainib „Sentimentaalses teekonnas” seoses Ossip Mandelštamiga india tähendamissõna, et ahv on kõige targem loom, kes mängib lolli ainult seetõttu, et muidu pandaks ta tööle. Mulgi on kerge kartus, et kraa-

di omandamisele võib järgneda kiusatus söösta Theseusena teadusbürokraatia labürintidesse – ja see pole veel kellelegi hästi mõjunud. Doktorikraadi puudumisel on see eelis, et teeb su akadeemilises mõttes eikellekski, süüdimatuks lollike seks, ja hoiab ära kiusatuse finantseerimissüsteemi reformida või hakata grante nimel mulle puhuma. Nii et osalt on need viinamarjad ka päriselt hapud, mitte üksnes käesoleva rebase või ahvi ettekujutuses.

Selle seni kirjutamata väitekirja teema nimetab ETIS-e portaal siirdkõne eesti kirjanduses. Ehk oskad kuidagi kokku võtta: mis on siirdkõnes erilist ja huvitavat?

Väitekirja teema ei peagi eriliselt huvitav olema. Tähtis on „dissertaablus”, et teema oleks ammendatav või vähemalt kuidagi sissepiiratud. Kuid siirdkõne on igas suhtes suurepärase teema, sest võimaldab kokku viia keeleteaduslikku eksaktsust ja tõlgenduslikke sisesevateid. Selle varal saab uurida mõnd keeleteaduslikku probleemi (aegade, asesõnade ja deiktikute kasutus, aspekt ja ekspressiivsus keeletüpoloogilises lõikes) ja nende vormiliste tunnuste põhjal teha ka mentaliteedi- ja kultuuriloolisi oletusi. Siirdkõne defineerimiseks tuleb seda vaadata koos kaudkõnega – ja eesti kaudkõne oma anarhilisuses, kus puudub näiteks pea- ja kõrvallause aegade ühildumine, *consecutio temporum*, sarnaneb rohkem vene ja ungari kui soome ja saksa kaudkõnega. Siirdkõne kui pealauseta kõneedastus, millel on otsekõne ekspressiivsus, kuid kaudkõne isik, on võte, mis esineb peaaesjalikult ilukirjanduses tegelaste mõtete, aga ka umbisikulise avaliku arvamuse edasiandmiseks. See ilmub eesti kirjandusse hiilimisi ja varieerub autorite kaupa; kirjanikud kasutavad seda arvatavasti teadvustamata, esimesed käsitlused sellest pärinevad alles 1920-ndate lõpust. Võtet on küll osanud märgata mitmed

hilisemad kirjanduskäsitlejad, aga spetsiaalset tähelepanu on sellele pööratud vähe. Siirdkõne leviku põhjal oleks aga võimalik vaadelda psühholoogilise realismi süvenemist ja vahest isegi spekulleerida „sisemise inimese” tekke üle. Ma nüüd loodan, et keegi usinam nii head teemat ära ei napsa, sest patenti mul sellele mõistagi pole.

Henno Rajandi olla armastanud ütelda, et mida vanemaks inimene saab, seda vähem pakub talle ilukirjandus. Kuidas hindad seda väidet viiekümnenda eluaasta vaatepiirilt? Kas loed vabatahtlikult ja meelelahutuseks ilukirjandust?

Minu mäletamist mööda rääkis Rajandi vanas eas sellest, kuidas tahaks moodsate prantslaste asemel tõlkida hoopis Charles Dickensit. Ei oska öelda, kui palju ma ilukirjandust vabatahtlikult loeksin, kui ei toimetaks kirjandusajakirja ega õpetaks kirjandusteadust. Et ma mõlemat juhtumisi teen, siis ma ka ilukirjandust loen, ja ei oska tõmmata selget piiri, mida olen lugenud töökohustuste täitmiseks ja mida vabast tahtest.

Siirdkõne otsinguil lugesin stilisti pilguga XX sajandi alguse jutukirjandust ja leidsin nii mõndagi lugemisväärset, näiteks Mats Mötslase, Eessaare Aadu, Hella Wuolijoe või Georg Luiga. Kesk- ja ülikoolis ma pakse romaane ei armastanud. See on vist üldisem ealine iseärasus. See on aga andnud mulle võimaluse XIX sajandi realistidega esmatutvust teha juba küpsemas eas.

Kirjandusega tegelevad inimesed küsivad ikka endalt: kas kirjandus on oma aja ära elanud? võib-olla on ilukirjandust kogu aeg üle hinnatud? võib-olla polekski kirjandusvaba elu midagi väljakannatamatut? võib-olla teenivad kõik kirjanduse apoloogiad ainult ühe salakavala kildkonna – kirjanike ja nende uurijate – huve? Meile küll öeldakse, et kirjandus aitab mõista inimese hinge, süvendab empaatiat, avardab vaimu, taltsutab elajalikkust, aitab elada, annab lootust, õonestab konformismi ja autoriteete, hoiab elus keelt, viib meid kontakti teispoolsega jne. Mine tea, võib-olla tõesti. Sedagi peaks empiiriliselt uurima.